

OPAT (216) *sb m*

opat (214), **apat** (1), (*rus.*) **awwat** (1); opat : apat : awwat *BudNT* (1:1:1).

o prawdopodobnie jasne (tak w opacicha); drugie a jasne; w apat, awwat pierwsze a pisane dużą literą.

sg N opat (55). ♦ G opata (44). ♦ D opatowi (5). ♦ A opata (21). ♦ I opatem (21); -em (2), - (e)m (19). ♦ L opacie (4). ♦ V opacie (8). ♦ pl N opaci (19), opatowie (7); -i RejKup, Diar, RejWiz, RejZwierz (2), BielKron (3), SkarŻyw, SarnStat (9); -owie WujJud (4), StryjKron, NiemObr, -i : -owie StryjWjaz (1:1). ♦ G opatów (15); -ów (4), -(o)w (11). ♦ D opatom (7); -om (2), -(o)m (5). ♦ A opaty (3) KrowObr (2), SarnStat, opat(o)w (1) SkarKaz. ♦ I opaty (2), opatami (1); -y SarnStat; -y : -ami StryjWjaz (1:1). ♦ L opaciéch (3); -éch (1), -(e)ch (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

Przełożony klasztoru lub zespołu klasztorów w niektórych zakonach o najstarszej regule (np. benedyktynów, cystersów, norbertanów i kanoników regularnych), używający infuły i pastorału; także tytuł nadawany osobie świeckiej wraz z opactwem i jego dobrami; abbas ¹, Murm, Mącz, Calep, Cn (216) : PatKaz I 2; Abbas abbae, Eyn apt. Opát Murm 172; Mymer¹ 9; Opaci, [z] których żadnego pożytku nie ma, aby służbę żołnierską wyprawowali. Diar 62; KrowObr 134v; Opát co dał pánu mále kofliki. RejFig Aa2, Aa2, Bb; (nagł) Opáci. (—) TV fie dziwuy tym wieprzom/ co ták darmo ftyli/ Y iáko fie nie wftydzą/ co ie potuczyli. RejZwierz 104v, bbv; Vítáwił też [papież Urban] iż pirwfe święcenie Opát w kłafztorze może dáć klerykom BielKron 151v; Bacząc to Stároftá Perłat (ich ięzykiem Protofengiel/ to ieft Opat) iż fie ná złą rzecz fklániáią/ vczyńił knim rzecz táką. BielKron 248v; Tám w tym kłafztorze [...] mniłzy vdali fie ná modlitwy rozmáite y z Opátem ku Pánu Bogu/ áby raczył dáć potomftwo krolowi Polfkiemu. BielKron 349, 181, 279v, 299v, 323v, 346v [2 r.] (11); Abbas, Pater inter monachos, Opát Mącz 1c; A drugi/ też kłiádz/ á iefzcze ktemu Opát/ [...] bárzo tho łatwia powiedział GórnDworz P2; Wiedz záiflą rzecz/ że niektorego kłafztoru opát ktory przy morzu leży/ ten mie wychował HistRzym 36v, 33v [4 r.], 34 [6 r.], 40; RejZwierz 26, B3v, 233v [2 r.]; WujJud Mm8; Owa wychwálali ten rozum y dowcip wftytcy iego [archimandryty Kimbara] mniłzy/ chyba ieden trochę mędrfzy nieiáki Arfenij ná to nie zezwalał/ y owfzem nápominał Awwátá (marg) Polacy Apatem álbo Opátem zową. (—)/ aby tak świętym księgam dał Pokoy BudNT przedm b7v; Krzyż przed Arcybifkupem/ y Bifkupi drudzy/ Szli fwym rzędem Opáci/ y Kofcielni fłudzy. Tákże wftyłcy pánowie s Kłięftwá y s Korony/ Y Grábiowie/ s Fránciey y Kłiáżetá ony. StryjWjaz C2; Potym vczyniony ieft z wielką niechucią fwoią Opátem. Ná którym vrzędzie doyrzeć tefz imion/ ktore miał kłafztor w Angliey/ musiał. SkarŻyw 334; Wtym kłafztorze fám był długo Opátem/ á iednáć Krolowie/ rádá iego kroleftwo fprawowali/ y on przy ich dworze/ pilnując pobożności/ fpraw/ y poftępkow Chryfćijáńfkich/ przemiefzkiwał. SkarŻyw 509, 248, 332 [3 r.], 333, 336, 353 (14); Iáżem [...] dziś miedzy dworzány W páńfkim páłacu/ iutro záfie cíchy Xiádz w kápituł: tylko że nie z mnichy W fzaréy kápicy/ á z dwoiákim płátem: Y to czemu nic? iefliże Opátem. KochFr 90; Wlédźże potym/ opácie/ iáko gráć z bifkupy/ Bo bacząc/ żeć wygránéy vbywáło kupy/ Pokryłes dudki w gębę/ czyniąc tę poftawę Ześ przegrał KochFr 100, 99; Calep 3a; LatHar 447; Ewángelia Ná Świętá Opátów WujNT Vvvvv4v, s. 79 marg; winni będą Opáci pewny poczet fzlácheckich dzieći w kłafztorzéch chowác/ á oné tákże ludzióm godnym náuk wyzwolonych vczyć dáć SarnStat 201;

Konwent Lubińki Opátá wybránego/ Królowi Ie^{go} M. pręfentować ma. *SarnStat* 206; Tákowyłz Státut około Opátów [*simile de Abbatibus JanStat* 208]/ y tudziēz áby w niektórych kłařtorách niekiedy Niemcy/ niekiedy Polacy ná Opáctwá byli wybiéráni *SarnStat* 207; O tychze řzlácheckich Opáciēch. [*Monachorum Abbates ex Nobilibus sint JanStat* 209]. [...] vřtáwiamy: áby řaden Opátem nie był obiérán [*ut nemo in Abbate eligatur JanStat* 209]/ iedno Polřkiego řzlácheckiego z oycá y z mátki narodu/ á godny człowiek. *SarnStat* 207, 194, 198, 201 [2 r.], 207, 1310.

W połączeniu z imieniem lub (i) nazwiskiem [imię lub (i) nazwisko + opat (38), opat + imię lub (i) nazwisko (4)] (42): Day nam Pánie/ ábyřmy Prokopá Opátá/ zařlugámi byli wřpomořeni. *KrowObr* 173v, 31, 173v, 217v; *Goski* A7, A12v, A13v, A15v; *OrzRozm* Iv marg; Głowá řwiętego Ianá byřá potym obiáwioná Márcellowi Opátowi w Fenicyiey *BielKron* 137v, 164, 167v [2 r.], 369v, 437v; *SkarJedn* 307, 309; Żywot S. Benedictá Opátá/ piřany od S. Papieřá Grzegorzá Wielkiego *SkarŻyw* 248; idz do Rzymu do Láćinnikow/ á Opátowi Leonowi powiedz/ iřem cię iáko nowe^{go} řołnierzá Chřiřtuřowe^{go} do nie^{go} odefřař. *SkarŻyw* 353, 210, 211 řp, 213, 250; *LatHar* [++] [2 r.], [++2], [++2]v, [++4]v (11). Cf W połączeniu z imieniem lub (i) nazwiskiem oraz przymiotnikiem od nazwy miejscowej.

W połączeniu z imieniem lub (i) nazwiskiem i przymiotnikiem od nazwy miejscowej [imię + opat + przymiotnik] (8): Ian teř Lowczowřki Opát Tyniecki/ zda mi řye ře dořýć řwemu czyni/ Szkołę ná Tyńcu chowáiąc *OrzRozm* Iv; W Opátowcu kłařtor zářořýł Tomář Opát Tyniecki látá 1282. *BielKron* 366; y wten cřás zacne y wielce vcřone pořły do Konřtantynopolá pořřař/ miedzy innemi Vmbertá Opátá Lenomáńřkiego *SkarJedn* 251; *SkarŻyw* 164; *ZapKóřcier* 1583/54v; *PapřUp* D3; *LatHar* +7 [2 r.].

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej [opat + przymiotnik (34), przymiotnik + opat (4)] (38): Gdzieř zabili Opata Pokrzywniczkiego ze wřzytkimi mnichy [*illicque occiderunt abbatem Pokrzywnicensis cum fratribus eius. Miech* A5] *MiechGlab* 6, **4; bywall theřz [...] V opatha řyubynřkiego w řyubinyv. *LibMal* 1546/112, 1546/123, 1547/135; *KrowObr* 235; řTefánuř dzyewiáty Káłyneńřki Opát/ był ná Papieřtwie cřterzy mieřiące *BielKron* 177; Tego tho Aaroná řpráwá/ kářdy Opát Tyniecki ieřřh Kánonikiem. *BielKron* 347; [Bořřřaw Pudikus] wřzákře z pomocá opáta řiećiechowřkiego z więřzenia vcieřł *BielKron* 360, 180v, 228, 347 marg, 354v, 362v (10); *BiařKat kt*, a2; *BiařKaz kt*; *SkarŻyw* 546 marg; *CzechEp* 400; [zebrane i wydane] Przez Křiędzá Iozephá Wereřczyńřkiego z Wereřczyńná/ z przeyřřzenia Bořego Opátá řiećiechowřkiego. *WerGořc* 207, kt, 203; *WerKaz kt*, 275, 279; *ActReg* 85; z Gonowá Brzeřinřkiego Opátá [*de Gonow Bresinen Abbatis JanStat* 1021] *SarnStat* 955, 206. Cf W połączeniu z imieniem i przymiotnikiem od nazwy miejscowej.

W połączeniu z nazwą miejscową [z + G sg n-loc] (4): VRban wtory/ Odo przed tym rzecřzony/ Opát ř Kluniaku/ był ná Papieřřkim řtolcu trzynáćie řat y cřterzy mieřiące *BielKron* 177v; Oćieć Papieř [...] dař Komieřřá ná biřkupy Polřkie/ Iánuřzá Arcybřiřkupá Gnieřnieńřkiego/ Dámáráta Poznáńřkiego/ y Opátá z Mogilna *BielKron* 370v, 176v, 362v.

W połączeniu z nazwą kořcioła lub klasztoru (5): Prozy zřořýł nijáki Opát řwiętego Gáwřá w niemieřkich řtronach/ imieniem Noceryus *KrowObr* 195v; Pothym Opátá řpiařku od páńny Máryey dař wřádzić/ iř zákazař w kořćiele řłuřby Bořey. *BielKron* 378v; gdy tákieř cřciař Opátá od

S. Wincentego włádźić/ rzekł mieć mřzą przed nim *BielKron* 378v, 362; Z Powieřci Fortunatą wielebnego mężą/ Opatą Kłafztoru ktory zowią Łąźnią Cyceronową *SkarŻyw* 211.

W *połčzeniach szeregowych* (28): Ieřt y trzeczy řtan na řwiecie [...] Swiat ie zakonniky zowie Poznac ie po goley głowie. [...] Są vnich wielczy panowie Opaczy/ gardianowie. *RejKup* b7; vkařz piřmo řwięte; gdzie Pan Kryřthus/ álbo Piotr řwięty/ w kořciele krzeřcijąńřkim pořtánowił kiedy/ nietylko ty rzeknące Kárdynały/ albo Kurfirřty/ ále teřz iákcie Pátryárchy/ Prymářy/ Arcybřkupy/ Metropolithany/ Suffrágány/ Kuntory/ Officyáły/ Ardziakony/ Skolářtyki/ Prowincyáły/ Kánthory/ Kuřtořze/ Opáty/ Gwárdyany/ Przeory/ Adminiřtratory/ Surrogaty/ Kánoniki/ álbo Regulniki *KrowObr* 36v, 31v, 141v; A gdy ieřzczę dzyeciátko [*Amor*] tą řtrząłką rozdraźni/ Alić wřzyřcy kugłuią/ álić wřzyřcy błąźni. Popi/ wřzyřcy Břkupi/ Mniřzy/ Kánonicy/ Sufrágáni/ Opáci/ pořzáleią wřzyřcy. *RejWiz* 30; (*marg*) Koncilium w Trydenćie řłożono. (–) gdzie tám [*Papieř*] rořkázuie przyiechác/ tym ktorzy k niemu przyřřuřzáią z práwá Pátryárchom/ Arcybřkupom/ Břkupom/ Opáthom/ y innym/ ktorym wolno będzie káźdemu řnich řwoie zdánie powiádac. *BielKron* 220v; áby thák wolno mówić vbogim iako bogátim/ to ieřt/ ták Plebanom/ Wikáriom/ Kánonikom/ iáko Papieřzowi/ Kárdynałom/ Arcybřkupom/ Břkupom/ Inřułatom/ Opátom/ y innym przełožonym. *BielKron* 235, 194v, 286v, 305v; Więć Archidyakoni y Kánonicy/ Břkupi řą pomocnicy w vrzędźie iego Pářterřkim. Dyakonowie tákźe/ Subdiakonowie/ Akoluty/ Exorcyřtowie/ Odwierni/ kořćiołowi řłużą y potrzebni řą. Takieź y Probořzczowie Opátowie/ Przeorowie/ wřzyřcy řwe vrzędzy máią/ á onych dogłáđią. *WujJud* 142, 141v, 142 *marg*; *StryjWjaz* C4v; Ktemu teź y to przydawáią/ że dořtoieńřtwá y vrzędzy Rzeczypořpolitey/ ktore iym dawáią/ nieřą ták bogáte/ áni pożyteczne/ iáko dořtoieńřtwá Břkupow/ Opátow/ y inřzych duchownych [*episcoporum, abbatum et aliorum ecclesiae praelatorum*]. *ModrzBaz* 139; *SkarŻyw* 509, 518; przy ktorych Ceremoniách [*zařlubin i koronacyji*] był Bernhard Wilczek Arcybřkup Lwowřki/ y wřzyřcy Břkupowie Polřczy y Pruřcy/ Opátowie tákźe y Pánowie Koronni z Litewřkimi/ Od Włáđiřłwá Węgieřłkiego *StryjKron* 727; Arcybřkupowie/ Opátowie/ Pátryárchowie/ Metropolitáni/ ná ořtátek nowa creáturá Papieřka Kárdynałowie/ ná czyich mieyřcách zářięđli? *NiemObr* 48; A co teź ieřt niezliczona moc onych S. Břkupow/ Opátow/ Zakonnikow/ Puřtelnikow/ ktorzy řię w tym pánieńřtwie y w czyřřtořci zákocháli áź do řmierći. *WerKaz* 294; Archimandrita – Oppat, gardijąń, Prior. *Calep* 90a; A do tego naleźą Duchowni/ Akáđemia/ Opáci/ Kłafztory/ Włádyctwá. *SarnStat* 166; Téź wřzyřtki řzkody/ krzywdy/ nielubořci/ nakłády/ wydatki/ Pręłátów/ y ich Kořćiołom y Kápitułom/ Opátom / Przeorom/ Konwentom/ Kłafztorom [*et Capitulis, ac Abbatibus, Prioribus JanStat* 855]/ [...] máią byđź [...] vřpokoioné *SarnStat* 1078; [*kořćioły*] ich Břkupom/ Kápitułom/ Pręłátom/ Opátom/ Kłafztorom [*suis Pontificibus, Capitulis, Praelatis, Abbatibus, Monasteriis JanStat* 876]/ [...] byłyby zářię wroćoné *SarnStat* 1097, 954, 1069, 1097, 1109.

Zwrot: »wyzwolić opatem« (1): Synu miły/ nie myřł tego/ bo ćie wřzyřcy mniřzy bárzo miłuią/ á po moiey řmierći wyzwolą ćie opátem. *HistRzym* 34.

Zestawienie: »ksiáđz opat« (11): gdzie moy przodek gdy myal młyn spolny przeth huyednanyem skxiandzem opathem y conventhem iego *ZapWar* [1526] nr 2454; Pan obaczy y rzeczę: Křze Opácie miły *RejFig* Aa2; Nuź miły kłięźe Opácie/ Wieřę mi to dziwno ná cie/ Dářmo tuczyřź tłúřte woły/

A niedbafz o przyiacioły. *RejZwierc* [233]v, 26, 26v, [233]v; Oto księżę Opácie zoftáwiwfzy ośiełká w Padwi/ do oyczyny prętko bieję. *SkarŻyw* 546; a fzałzyę nat tho Pán potstarořczy dał wrufztru do tego dnya y roľzkafzał przeľz sľugę Ie^{go} M. xzyedza opata abi then wyerzbyent bywał do prawa *ZapKościę* 1584/49; tam X. Opat witał Maximiliana iam Panu Hetmanowi zdaleka czołem vderzył. *ActReg* 84; OX. Opata Mogilinskiego, rzekło się yfides obligata *ActReg* 85; ALe Księżá Opáci [*Domini vero Abbates JanStat* 222]/ którzy ná ten Synód przyiecháli/ [...] ad deliberandum: ná co potym máią fwé zdánię powiedzieć. *SarnStat* 198.

Szeregi: »biskup i (albo) opat; biskup z opatem« [szyk 6:2] (6;2): *PatKaz I* 2; W łobotę zálie ná zámku/ Arcybiskup Gnieźnieńłki Mfzą miał/ fľużyli mu Biskupi y Opáci wľzyľcy *BielKron* 425v, 225v; Leżał krzyżem modľac fie Krol ná złotogłowie/ Letánią z Opáty wľzczęli Biskupowie. *StryjWjaz* C2; Biskupi z Opátami dzierzác łafki ony. Stali podle *StryjWjaz* C2; A iefliby te wśi zkąd inąd być niemogły/ niechby ich doľtano od bogátých Opátów/ álbo od Biskupow. [*a ditioribus vel abbatibus vel episcopis*]. *ModrzBaz* 93; *SkarJedn* 262; *SkarŻyw* 572. [*Ponadto w poľczeniach szeregowych 18 r.*]

»opat i klasztor« (1): O OPACIECH Y KLASZTORACH. *SarnStat* 206. [*Ponadto w poľczeniach szeregowych 5 r.*]

»mnich i opat« (2): Mnichom y Opátom kľafztoryście pobráli/ chcąc áby powáfzemu żyli. *SkarJedn* 250, 372. [*Ponadto w poľczeniu szeregowym 1 r.*]

»opat i (albo) proboszcz« [szyk 4:1] (5): Kiedyby w ktorem Kľafztorze Opat álbo Proboszcz vmarł/ tedy w tym Kľafztorze zakonnik narodu Slácheckiego á Polak ma być Opátęm albo Proboszczęm obran *UstPraw* B, B [2 r.]; *BielKron* 329; Wfzákże Opáci y Proboszczowie kľafztorni [*Abbates et Praepositi Monasteriorum JanStat* [207]] łtanu fzlácheckiego: a iefliby fzláchty nie było/ tedy z proľtęgo rodzáiu/ tylko żeby byli Polacy/ máią byďz wybieráni. *SarnStat* 207. [*Ponadto w poľczeniach szeregowych 5 r.*]

»opat abo (i) starszy« [szyk 1:1] (2): Wyľzedł ztámtąd [...] máiac miáľto kľafztoru opáľrznóć y czuyność nád łámym łobą: miáľto łtáľřzego y Opátá/ łpráwiedľiwość *SkarŻyw* 291, 528.

»opat i zakonnik« (1): ALe Księżá Opáci/ którzy ná ten Synód przyiecháli/ dla niebytności innych Opátów y Zakonników [*propter absentiam aliorum JanStat* 222] *SarnStat* 198. [*Ponadto w poľczeniu szeregowym 1 r.*]

Synonim: przeor.